

Wacha Imre, *Igényesen magyarul* A helyes kiejtés kézikönyve

Argumentum Kiadó, Budapest, 2010. 307 lap

WACHA IMRE legújabb könyve a magyar beszédművelés modern szemléletű összefoglaló, szinte enciklopédikus műve, amely pontos fogalomrendszerrel tárja elénk az értelmes, kifejező köznyelvi beszéd hangzásának törvényeit, a szövegértés/értelmezés legfontosabb mondatfonetikai jellemzőit. A témakör komplex szemléletű feldolgozása során a szerző olyan multidiszciplináris szintézist hozott létre, amelyben ötvözni tudta a fonetika/fonológia, a szövegértés, a retorika új eredményei mellett a stíluskutatás, a beszédoktatás, a logopédia, a kommunikációkutatás és a pszicholingvisztika eredményeit is.

Tömör és újszerű, ezért figyelemkeltő a könyv címe. Az *Igényesen* módhatározó használata a címben azért tekintető telitalálatnak, mert egyetlen szóval tudott utalni a szerző beszédünk két fontos követelményére: arra, hogy az elhangzó beszédnek nem csak *s z é p - n e k* kell lennie, hanem *é r t e l m e s n e k*, azaz kifejezőnek, igényesnek is. DEME LÁSZLÓ gondolatának parafrázisával: *A kiejtés akkor helyes és szép, ha egyúttal értelmes is.*

A címben említett könyv – a fentiekén kívül – azért is különleges és egyedülálló, mert megjelenésére csaknem fél évszázadot kellett várnunk. Bár az igényes köznyelvi kiejtés szabályairól szóló kézikönyv elkészítését már 1965-ben elhatározta az első (egri) kiejtési konferencia elnöksége, a nagyközönségnek szánt mű – objektív okok miatt – jókora késéssel, csak 2010-re készülhetett el. Mi volt az oka a késedelemnek? Elsősorban a kérdéskör bonyolultsága, a feladat nagysága, valamint az, hogy az egyes témák feldolgozatlansága

miatt több téves megítélés (már-már nyelvi babona) nehezítette az egységes koncepciók kialakítását. Egyszerűbben szólva: hiányoztak a kézikönyv megírásához az előtanulmányok. 1970-ben DEME LÁSZLÓ még csak „A magyar kiejtési kézikönyv” előmunkálatáról adhatott hírt (MNY. 1970: 146–54). Wacha Imre 1990-ben az Országos Anyanyelv-oktatási Napok keretében (Egerben) a részben elkészült kiejtési kézikönyvről tartott előadást. ELEKFI LÁSZLÓ 1992-ben közölt tanulmánya is a tervezett mű előmunkálatai közé tartozik (Linguistica, Series A Studia et dissertationes 10. MTA Nyelvtudományi Intézete, Bp., 1992. 5–7, 10–14).

A felhasznált művek jegyzékéből (283–95) is megítélheti az olvasó, hogy az 1960-as évek elejétől 2004-ig jelentősen gyarapodott a beszéd, a kiejtés vizsgálatával foglalkozó szakirodalom. A fonetika/fonológia, logopédia, beszédoktatás, retorika szövegvizsgálat, kommunikációkutatás, stílusvizsgálat, kommunikációkutatás, leíró magyar nyelvtan és más ide tartozó szakterület jeles kutatói több kiváló munkával járultak hozzá ahhoz, hogy napjainkban már megbízható ismereteink vannak a köznyelvi beszéd hangzásáról és szövegszerkezeti sajátosságairól.

Tisztelete jeléül a szerző az „Utószó”-ban (279–80) külön is megemlíti azokat a kutatókat, akik különösképpen inspirálták őt új könyve megírására. Legfontosabb forrásai közé tartozott BOLLA KÁLMÁN, DEME LÁSZLÓ, ELEKFI LÁSZLÓ, FEKETE LÁSZLÓ, FISCHER SÁNDOR, FÓNAGY IVÁN, GÓSY MÁRIA, HERNÁDI SÁNDOR, KASSAI ILONA, KERESKES LÁSZLÓ, MAGDICS KLÁRA, R. MOLNÁR EMMA, MOLNÁR JÓZSEF, MONTÁGH IMRE, RÓNAI BÉLA, SUBOSITS ISTVÁN, SZENDE TAMÁS és VÉRTES O. ANDRÁS több munkája.

Ezen a helyen talán arra is érdemes utalnunk, hogy a magyar beszédkutatók hatalmas szellemi erőket mozgósítottak ahhoz, hogy a köznyelvi norma, a hibátlan hangzású és kifejező beszéd törvényeit egzakt módon feltárhassák. Az itt következő kiemelésnek nem szabad sem összehasonlító, sem megkülönböztető szerepet tulajdonítanunk; csupán az elvégzett munkák volumenét szeretném érzékeltetni az alábbi számokkal. Wacha Imre könyvének irodalmi jegyzéke szerint BOLLA KÁLMÁN 8, DEME LÁSZLÓ 36, ELEKFI LÁSZLÓ 10, FÓNAGY IVÁN 15, GÓSY MÁRIA 5, HERNÁDI SÁNDOR 4, KASSAI ILONA 4, MONTÁGH IMRE 4, SZENDE TAMÁS 5 publikációja segítette a szerzőt a kiejtés kézikönyvének megírásában! Wacha Imre 36 írást tett közzé (részben könyvet, részben tanulmányokat) a beszédművelés témakörében 1973–2001 között!

Magyar szakos tanárok és a beszédművelés oktatói gyakran teszik szóvá, hogy nehéz áttekinteni és értelmezni a beszédnevelés rohamosan bővülő szakirodalmát. Részben azért, mert sok esetben nem könnyű hozzájutni a gyakorlatban jól hasznosítható tanulmányokhoz, részben még azért, mert a kiejtés kérdésköreit átfogóan bemutató kézikönyv hiánya miatt a részismeretek integrálását többszöri nekirugaszkodással sem tudják jó eredménnyel elvégezni pedagógusaink. A beszédművelésnek csaknem feldolgozhatatlan méretűre duzzadt szakirodalmát Wacha Imrének úgy sikerült egységbe olvasztania, hogy ragaszkodott a kortársai által kidolgozott elméleti-szaktudományi alapelvekhez, ám egyúttal a kapott-átvett ismereteket beépítette a maga sajátos beszéd- és nyelvelméletmodelljébe. Szorgalmas munkával hozta létre azt a pontos, következetes, egzakt és mégis oldott, szellemes közlésmódot, amely minden munkájára jellemző. Megteremtette a másokéval össze nem téveszthető szövegszerkesztési formát: a „wachaimrés” stílust. – E sorok írója a fent felsorolt tényekben látja Wacha Imre munkásságának legfőbb értékét, töretlen népszerűségének titkát.

Wacha Imre úgy támaszkodott a legújabb szakirodalom eredményeire, hogy azokból ötleteket merítve – alkotó módon – új felismeréseket tudott megfogalmazni. Lényegében

h a g y o m á n y ő r z ő és egyúttal ú j í t ó is. Újítani tudott a beszéddel kapcsolatos fogalmak célszerűbb elrendezésében (például „A magyar nyelv rétegződése” című fejezetben), a hanglejtésformák grafikai ábrázolásában stb. Wacha Imre innovációs készségének bizonyítéka továbbá az, hogy a beszédművelés szaknyelvét is gazdagította a nevéhez fűződő új (szerű) fogalmakkal (*érzelmi ritmus, hangzásérték, szituáció- és attitűdváltás, szószünet, mondatláncolat, szünetpótló, beszéltség, beszédeszmény, normatudat* stb.).

A kézikönyv „Tartalomjegyzék”-e (303–7) alapján akár futó áttekintéssel is meggyőződhetünk Wacha Imre erős r e n d s z e r a l k o t ó k é s z s é g é r ő l. Az egyes témakörök fontosságuk szerint kaptak helyet a műben. Az egymásra épülés elve alapján kerülhetett a könyv elejére a beszédhangok képzéséről szóló fejezet, és ehhez kapcsolódik a folyamatos beszédszövegek elemzése.

A könyv három nagyobb egységre tagolódik. Az első részben (1–3. fejezetben) a nemzeti nyelv rétegződéséről, a kiejtési norma főbb kérdéseiről és a tiszta kiejtés (hangképzés) tudnivalóiról van szó. A mű második részében (4–10. fejezetben) „már a tiszta beszédre épülő értelmes, kifejező, az értő/érthető beszéd eszköztárát, a mondatfonetikai eszközöket” mutatja be a szerző. A harmadik rész (11–17. fejezet) „a hangzó beszéd egészére irányítja a figyelmet”. Az egyes alfejezetek szigorú logikai rendben kapcsolódnak egymáshoz. Kifejtésük, részletezésük arányait bizonyára a témák fontossága és alá-, fölrendeltségi viszonya határozta meg.

„A nemzeti nyelv rétegei” (8–18) című fejezet újdonsága – számomra – az, hogy az eddig ismert, főleg a dialektológiai szakmunkákban közzétett rendszert (MDial. 25–37) újabb minősítési szempontokkal egészítette ki a szerző. Rendszerében elkülönítette: 1. A nemzeti nyelv írott és beszélt nyelvi változatait. 2. Az egységesülés mértéke szerinti nyelvváltozatokat (irodalmi nyelv, regionális köznyelv(ek), népnyelv, (bázis)nyelvjárás(ok), régiónyelvjárások. Még ide tartozandóan a rétegnyelveket: a szaknyelveket, csoportnyelveket és a társadalmi csoportok foglalkozás szerinti nyelvváltozatait. 3. További önálló halmaznak tekinthető: az élőszó (spontán beszéd), a fél-reproduktív beszéd, a reproduktív-interpretatív beszéd és a felolvasás. 4. Végül stíluskategóriák szerinti rétegződésről is beszélhetünk. – Felvetődhet a kérdés: miért került ez a fejezet a könyv elejére? Azért, mert az elhangzó beszéd nyelvi-esztétikai minősítések tekintetbe kell vennünk azt, hogy „e n y e l v i r é t e g e k k ö z ü l a m i n d e n k o r i b e s z é l ő (a z a z a k ö z l ő f é l) á l t a l á b a n a z a d o t t b e s z é d h e l y e z e t n e k é s é r z e l m i á l l a p o t n a k, b e s z é d s z á n d é k n a k, a p a r t n e r v i s z o n y n a k, a z e z e k b ő l a d ó d ó b e s z é d m ű f a j o k n a k, a s z ó b a n f o r g ó t é m á n a k m e g f e l e l ő e n v á l a s z t j a k i a z é p p e n o d a i l l ő, d e / é s a z i m é n t e m l í t e t t e k á l t a l a d e t e r m i n á l t é s s z a b á l y o z o t t k ó d o t” (17, kiemelés: P. J.). – A nyelv rétegződését megvilágító fogalmak rendszerét az 1–4. számú melléklet (19–23) táblázatai és grafikus ábrázolásai szemléltetik. A fogalmak igen bonyolult szövevényét háromdimenziós rajz érzékelteti (24).

Mivel a h a n g k a p c s o l ó d á s i s z a b á l y o k r ó l az iskolai tankönyvekből, részletesebben pedig például a „Nyelvművelő Kézikönyv”-ből tájékozódhat az olvasó, itt elegendő, hogy tömör adatolású összefoglalásban ismerteti a szerző a főbb tudnivalókat. – A h a n g k é p z é s i é s b e s z é d h i b á k j a v í t á s á h o z csak általános tájékoztatást nyújt a 4. alfejezet (28–32). Ha valaki (akár autodidaktaként) vállalkozna a felismert beszédhibák javítására, feltétlenül bővebb (logopédiai) ismeretekre lesz szüksége. Még megnyugtatóbb, ha a makacs beszédhibák javítását szakemberre bízuk.

A helyes kiejtés tanítását jól szolgálja a 3. fejezet (33–67). A beszédhangok definíciói, a képzési sajátságok felsorolásai, a szóban forgó hang kiejtésének gyakorlásához javasolt szavak, hangsorok kiválóan segítik a megfelelő artikuláció elsajátíttatását. – A precíz sematikus rajzok a hangképzésben résztvevő szervek felépítését és az egyes beszédhangok képzési helyét szemléltetik.

Bár az idegen tulajdonnevek kiejtéséhez BAKOS FERENC, MAGAY TAMÁS, TÓTFALUSI ISTVÁN hivatkozott munkája (67) segítségünkre lehet, a kiejtési kézikönyvből átfogóbb tájékoztatást kapunk a nagyobb európai nyelvekből származó (számunkra idegen) tulajdonnevek magyar(os) kiejtéséről (67–73). Helyesen állapította meg a szerző például azt, hogy a „Olykor pontatlan a görög hangok átírása. Akármelyik változatot kell megszólaltatnunk [*Leonidas* vagy *Leonidász*?], a latin betűkkel írott görög nevet a magyar kiejtési szabályok szerint kell kimondanunk” (71).

A könyv terjedelmesebb részében a mondat- és szövegfonetikai eszközrendszerét, szerepét úgy mutatja be Wacha Imre, hogy elhangzott beszédrészeket és írott szövegek tüzetes elemzésével világítja meg a mondatkapcsolódásokat kifejező-megerősítő hangszközeink konkomitanciáját. A mondatfonetikai eszközök összetartozandóságának és részben elkülönülésének kérdéskörét – ismereteim szerint – először DEME LÁSZLÓ fogalmazta meg „A kiejtés tanítása és tanulmányozása” című tanulmányában (Nyr. 1970: 270–80). Megállapításait nemrég a kísérletfonetikai vizsgálatok igazolták. Érdekes az, hogy az 1970-es évektől kezdődően jelentősen javult a Kazinczy-versenyek szereplőinek szövegértelmezése éppen a mondatfonetikai eszközök tudatos(abb) használatalkalmazása révén. A felkészítő tanárok és a versenyzők egyaránt elfogadták, hogy nem feltétlenül kell a négy fő mondatfonetikai eszközt (hangsúlyozás, hanglejtés, tempóváltás, szünet) szimultán módon használni. Ha az egyik eszköz főfunkciós szerepű, a többi kissé háttérbe szorulhat, vagy akár el is maradhat. – Itt kell megemlítenem, hogy Wacha Imre zsűritagként évtizedeken át nagy lelkesedéssel segítette a Kazinczy-versenyek lebonyolítását, és megfigyeléseit több fontos tanulmányban tette közzé. (L. Z. SZABÓ LÁSZLÓ – WACHA IMRE, A Kazinczy-versenyek 25 éve. Kazinczy Ferenc Gimnázium, Győr, 1991. 59–138.)

Nem könnyű feladat felolvasásban az írásjelhangzásértékének érzékeltetése. Erről szól a 11. fejezet (194–210).

Hasznos tanácsokat ad a kézikönyv azoknak, akik írott szövegek megszólaltatására készülnek. (210–24). Megszívlelendő tanács: a felolvasónak törekednie kell arra, hogy az írásmű tartalma, a szerző közlési szándéka és a tervezett (meg a valóságos) hangzásforma összhangban legyen. A felkészülés során tisztázandó a felolvasónak a szöveghez való viszonya (210–24), a szöveg mögöttes világa (225–40). Arra is ügyelni kell már a felkészülés során, hogy a szituativitás lehetőségét a kiválasztott mű szabja meg (témájával, tartalmával, stílusával, a szerző közlési szándékával), illetve a szituációt a felolvasónak kell hanggal és bizonyos metakommunikatív eszközökkel megjelenítenie (241–51).

A beszéd érzelmi töltésének kifejezése (251–3) függhet a beszélő egyéniségétől, a beszédszöveg műfajától és az adott beszédhelyzettől.

Mivel a felolvasás mellett egyre nagyobb szerepe jut közszerepléseinkben a rögtönzött beszédnek, ismerni kell a rögtönzött beszéd jellemzőit is (254–61). Ehhez nyújt segítséget a 16. fejezet.

A könyv záró fejezetében („Sajátos alkalmazási területek”) szó van a felolvasás fajtáiról, követelményeiről (261–3), a versmondás (263–8), a prózamonddás (269–73) hangszközeiről. Tanulságos továbbá az énekléskor megvalósuló szövegejtés (273–5) és a színpadi beszéd (276–7) legfontosabb követelményeit összefoglaló 17. 4. és a 17. 5. fejezet. – A kötetet „Utószó” zárja (279–82). A „Szakirodalom” főcím alatt találjuk meg a rövidítések jegyzékét (283–4) és a felhasznált folyóiratok, kötetek és tanulmányok bibliográfiai adatait (284–95). – A szövegelemzésekben használt jelek, jelölések magyarázata (297–301) a „Tartalomjegyzék” elé került.

Értelemzavaró hibákat nem találtam a könyvben, legfeljebb „elütésből” származó betűtévesztéseket (például a „Tartalomjegyzék”-ben: mondatláncolaTOK; 2.1. az attitűdök érzékeltetése stb.).

Akkurátus okoskodással talán fel lehetne sorolni, hogy milyen témákról írhatott volna még a szerző. A kötetet olvasva egyetlen fejezetnél sem volt hiányérzetem. Vagyis a művet tartalmában teljesnek tekintem. A kiejtéssel, az igényes köznyelvi beszéddel kapcsolatos tudnivalókat széles körű elméleti háttérrel és pontos, gondolatébresztő elemzésekkel tette közzé a könyv írója.

Wacha Imre szándéka szerint tudomány-népszerűsítő művet alkotott (282), ám munkája a beszédkutatás szakemberei számára is sok tanulsággal szolgál.

A beszédművelés aktuális kérdéseivel foglalkozó kézikönyv (mint más hasonló célú alkotás) értékének, rangjának egyik megbízható fokmérője lehet, hogy hányan olvassák, hogy a mű ismeretrendszerét, nyelvi-szövegtani elemzéseit felhasználják-e pedagógusaink az oktatás különböző szintjein; s végül tágabb körűen: a szerző ezzel a munkájával előmozdítja-e a helyes kiejtésre, az igényes magyar beszédre való törekvéseket. Wacha Imrének ez a legújabb kötete bizonyára sikerkönyveink közé fog tartozni. Garancia erre a szerző személye: több évtizeden átívelő sikeres beszédművelő tevékenysége, jelentős szakirodalmi munkássága, az írásműveiből is áradó önzetlen segítőkészsége, az általa vizsgált témakörök feldolgozásában érvényesülő komplex szemléletmódja.

A kötet a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelent meg. Elismerést érdemel az Argumentum Kiadó azért, hogy viszonylag rövid idő alatt megvalósulhatott e könyv kiadása. A kiadó szakemberei nagy gonddal, igényesen formálták könyvvé a szerző kéziratát.

PESTI JÁNOS